

«Ο κυπριακός κομμουνισμός»: Κοινωνική ιστορία του κυπριακού κομμουνιστικού κινήματος (Ηλεκτρονικό Άρθρο)

Ιστορικό σημείωμα

Αυτό το ηλεκτρονικό άρθρο δημοσιεύτηκε τον Γενάρη του 2015 στο blog [κοινωνιολογικά](#).

Περιεχόμενο

«Ο κυπριακός κομμουνισμός»: Κοινωνική ιστορία του κυπριακού κομμουνιστικού κινήματος

Δημοσιεύτηκε αρχικά στο «Χρονικό», εφ. Πολιτης, 9/11/208

Το κυπριακό κομμουνιστικό κίνημα αποτελεί έναν ενδιαφέρον φαινόμενο συνύπαρξης και συνδυασμού στοιχείων από διαφορετικά ρεύματα της ευρύτερης ιστορικής αριστεράς: η έμφαση στην ταξική ανάλυση (και την στρατηγική της «κοινωνικής δικαιοσύνης») συνοδεύεται, και αρκετές φορές υποσκελίστηκε, από μια έντονη έμφαση στον εκδημοκρατισμό και στην ανάγκη εκμοντερνισμού, ενώ ο αντί-ιμπεριαλισμός συνοδεύεται από μια εξίσου ριζοσπαστική κριτική του εθνικισμού με έμφαση στην συνύπαρξη διαφορετικών κουλτουρών. Όσον αφορά την στρατηγική ο «κυπριακός κομμουνισμός» εκφράζει ένα είδος «ριζοσπαστικού μεταρρυθμισμού» που συνδυάζει την έμφαση στις πρακτικές μεταρρυθμίσεις με ένα εξελικτικό πλαίσιο που έχει σαν φοντο/προεκταση μια επαναστατική/ «ουτοπική» ιδεολογία/όραμα.

Η αρχή: η πρωτοπορία του προλεταριακού μοντερνισμού

Οι πρώτες αναφορές για την εμφάνιση σοσιαλιστικών ιδεών ανάγονται στα τέλη της δεκαετίας του 1910, όταν δημιουργήθηκε στην Λεμεσό η «Λαϊκή Συνεργατική Ένωση» (ΛΣΕ) – ένα είδος σωματείου-Λέσχης το οποίο είχε σαν στόχο την ενίσχυση/οργάνωση των λαϊκών/εργατικών στρωμάτων. Οι δημιουργοί και οι ηγέτες της Λέσχης, ωστόσο, φαίνεται ότι ήταν μεσοαστοί και διανοούμενοι οι οποίοι ήταν επηρεασμένοι από τις νέες ιδέες που έρχονταν από την Δύση – και την Ανατολή, μετά την ρωσική επανάσταση. Το 1922 κυκλοφόρησε η εφημερίδα «Πυρσός», στα πλαίσια αυτής της κίνησης, με στόχο την δημιουργία ενός «Εργατικού Κόμματος». Μια σημαντική μορφή σε αυτές τις αρχικές κινήσεις ήταν ο Π. Φασουλιωτης ο οποίος, σύμφωνα με τον Γ. Λεφκη, εκπροσωπούσε την τάση που ήθελε ένα κόμμα στα πρότυπα του βρετανικού κόμματος. Μια άλλη, όμως, τάση στην ΛΣΕ (η οποία συμπεριλάμβανε τόσο εργάτες όσο και διανοούμενους) συσπειρώθηκε γύρω από την «συντεχνία κτιστών» και προσανατολιζόταν σε μια πιο ριζοσπαστική εκδοχή του αναδυόμενου εργατικού κινήματος, την κομμουνιστική.

Οι πρώτες συντεχνίες με τις οποίες συνδέθηκαν οι ριζοσπαστικές ιδέες για την ταξική πάλη ήταν συντεχνίες τεχνιτών – λ.χ. κτιστών, αρτεργατών, ραφτών κλπ. Η πρώτη απεργία που αποδόθηκε στους κομμουνιστές στην Λεμεσό ήταν μια απεργία ραφτών ενώ μια ομάδα κομμουνιστών αρτεργατών που απολύθηκαν μετά από απεργία έφτιαξε την πρώτη αριστερή «κοοπερατίβα»

(συνεργατισμό) – είχαν μάλιστα σαν σημείο κατατεθέν ένα αστέρι στα ψωμιά που παρήγαγαν. Το ευρύτερο πλαίσιο της εποχής (κρίση του αποικιακού πολιτικού συστήματος, κρίση παραδοσιακών αξιών, επίδραση της ρωσικής επανάστασης), φαίνεται ότι «ευνοούσε» την δημιουργία πολιτικών ομάδων με άξονα τις διεκδικήσεις των λαϊκών στρωμάτων: ήδη από το 1922 βρέθηκαν «στασιαστικές προκηρύξεις» στην περιοχή των μεταλλείων, ενώ μέχρι το 1930 υπήρχαν εργατικά κέντρα/λεσχες στην Λεμεσό (όπου πρωτοδημιουργήθηκε αυτός ο νέος θεσμός οργάνωσης), την Λευκωσία, την Λάρνακα και την Αμμόχωστο. Φαίνεται επίσης ότι είχαν φτιαχτεί κομμουνιστικές ομάδες, πυρήνες (η έστω υπήρχαν συμπαθόντες) και σε μια σειρά χωριών (Γερμασογεια, Κοιλανι, Πισσουρι, Κιτι, Καλαβασο κλπ). Ένα εργατικό κίνημα το οποίο κτίζει την ρητορική του στην ανάγκη ταξικής πάλης και ταξικής συνείδησης από τα λαϊκά στρώματα, δεν μπορεί, όμως, να βασιζόταν μόνο στις ιδέες. Υπήρχε και μια σαφής υλική-οικονομική βάση για την εμφάνιση του κυπριακού κομμουνισμού: η δεκαετία του 20 ήταν μια δεκαετία που σφραγίστηκε από το ξεκλήρισμα της μικροϊδιοκτησίας στην αγροτική παραγωγή. Η πιο άμεση αιτία ήταν οι διακυμάνσεις στην ζήτηση για την αγροτική παραγωγή: με το τέλος του πολέμου, οι κύπριοι αγρότες βρέθηκαν απροστάτευτοι στα χέρια των τοκογλόφων.

Οπότε οι κομμουνιστές σαν πολιτική-πολιτιστική τάση εμφανίστηκαν ακριβώς σε μια στιγμή που η διαδικασία προλεταριοποίησης του πληθυσμού ήταν οξυμένη. Οι κομμουνιστές δεν ήταν η πρώτη, η η μόνη οργάνωση που απευθυνόταν στα λαϊκά στρώματα σε εκείνο το κλίμα ταξικής/οικονομικής κρίσης: το 1923 μια ετερόκλητη ομάδα (οι επονομαζόμενοι «εφταδικοί») κατέβηκε στις εκλογές που μπορούσε η εκκλησία και η τότε πολιτική ελίτ, με σύνθημα την μεταρρύθμιση, ενώ το 1925 όταν κέρδισαν τις εκλογές οι μεταρρυθμιστές (ενάντια στους αδιάλλακτους ενωτικούς), εμφανίστηκαν 2 άλλα κόμματα/κινήματα: το «Αγροτικό» και το κόμμα/κίνηση του Χατζηπαυλου που έκφραζε ένα είδος λαϊκιστικού βενιζελισμού. Όμως αυτές οι προσπάθειες υπήρξαν κινήσεις με άξονα τους ηγέτες – και στην περίπτωση των επταδικων υπήρχε και η σκιά της φιλο-βρετανικής στάσης σε μια εποχή που η αίγλη της αποικιοκρατίας ανάμεσα στους ιθαγενείς, βρισκόταν σε κρίση.

Η κομμουνιστική τάση συγκροτήθηκε σε κόμμα τα χρόνια 1924-26. Εκείνη την περίοδο η κομμουνιστική τάση έχασε μια σειρά από τα διανοούμενα στελέχη της. Η έκδοση του λογοτεχνικού περιοδικού «Αβγή» μπορεί να θεωρηθεί σαν το αποκορύφωμα εκείνης της ομάδας – σαν η έντυπη κατάθεση της μοντερνιστικής διάστασης που χαρακτήριζε την άνοδο του κυπριακού κομμουνισμού. Ταυτόχρονα, ωστόσο, βασικά στελέχη εκείνης της ομάδας (ο Χουρμούζιος, ο Στριγκος, ο Χριστοδουλιδης, ο Χρυσοστομιδης) έφυγαν για το εξωτερικό. Σε αυτό το πλαίσιο η κομμουνιστική τάση έγινε σαφώς πιο εργατική/προλεταριακή καθώς προχωρούσε στην αυτόνομη οργανωτική της συγκρότηση. Το 1925 εκδόθηκε η εφημερίδα του ΚΚΚ (Κομμουνιστικό Κόμμα Κύπρου), «Νέος Άνθρωπος», ενώ τον Αύγουστο του 1926 συγκροτήθηκε το πρώτο του συνέδριο στην Λεμεσό. Ηγέτης του κόμματος αναδείχθηκε ο Κ. Σκελέας ο οποίος ερχόταν από την εργατική πτέρυγα της κομμουνιστικής τάσης. Το κόμμα λειτουργούσε σε ένα καθεστώς ημιπαράνομίας – δεν είχε κηρυχθεί παράνομο αλλά ήταν σαφές ότι οι Άγγλοι δεν ήταν ενθουσιασμένοι με την οργάνωση συντεχνιών από κομμουνιστές. Και ασκούσαν μια πίεση με απειλές, συλλήψεις, έρευνες στα γραφεία των συντεχνιών, απαγορεύσεις κλπ. Και απελάσεις – το 1925 απελάθηκε ο γιατρός Γιαβοπουλος, ο οποίος είχε έρθει στην Κύπρο τον προηγούμενο χρόνο και βοήθησε στην παραπέρα οργάνωση των κομμουνιστικών εργατικών πυρήνων. Αλλά δεν ήταν μόνο οι Άγγλοι που παρακολουθούσαν ενοχλημένοι την εμφάνιση του νέου πολιτικό-πολιτιστικού ρεύματος. Υπήρχε επίσης έντονη ανησυχία από τοπικούς παράγοντες και την εκκλησία:

«Είναι ολίγιστοι μα επικίνδunami οι αυτόκλητοι αυτοί οργανωτές. Επικίνδunami «να ενσπειρωσει μεταξύ του απλοϊκού κόσμου» τους καρπούς της ημιμάθειας τους και να βαυκαλίζονται με όνειρα, που με αυτά ένας τόπος που βρίσκεται σε απόγνωση και κάτω από τέτοιες άτυχες συνθήκες δεν πρέπει «προπαντως» να τρέφεται. Και για αυτό ένα χαλινάρι στις εξημμένες αυτές φαντασίες είναι πάντα ένα αναγκαίοτατο μέτρο.» (Εφ. Χρόνος, 1925)

Το 1930 όταν οι κομμουνιστές είχαν πια γίνει ένα ευδιάκριτο ρεύμα στην κοινωνία συγκροτήθηκε στην αρχιεπισκοπή ειδική συνέλευση «σωματείων της Λευκωσίας» η οποία χωρίς ενδοιασμούς καλούσε τους Βρετανούς να εκδιώξουν από τα σχολεία αριστερούς/κομμουνιστές δασκάλους – ενώ έκανε επίσης και έκκληση στο κόσμο για χαφιεδισμό.

«Να μην προσλαμβάνονται υπό ατόμων και σωματείων κομμουνισται τεχνιται και εργαται. Να καταγγέλλονται υπό των γονέων οι κομμουνισται δασκαλοι εις το Γραφειον Παιδείας και τον Αρχιεπισκοπον και να αποσύρονται των σχολείων οι μαθηται μέχρις ότου επιτευχθεί η απομάκρυνσης των κομμουνιστών δασκάλων..» (Εφ. Ελευθερία, 1930)

Ο τρόπος με τον οποίον απλώθηκε στην κοινωνία το κομμουνιστικό κίνημα αποτελεί μεν ένδειξη τους βάθους της κρίσης η οποία χαρακτήριζε την περίοδο μετά το 1920, αλλά δείχνει επίσης ότι η εικόνα που επικρατεί στην κυρίαρχη ιστοριογραφία, ότι δηλαδή οι ελληνοκύπριοι (Ε/Κ) ήταν ένα ομοιογενές σύνολο υπό την ηγεσία της εκκλησίας, είναι παραπλανητική. Για να απλωθεί μια ιδεολογία η οποία διακήρυσσε τότε την ριζοσπαστική της κριτική για την εκκλησία, τους πλούσιους, και την κυρίαρχη ιδεολογία, θα πρέπει να υπήρχαν στην κοινωνία τάσεις και ρεύματα αμφισβήτησης και κοινωνικής σύγκρουσης. Από την άλλη για να καταφέρει αυτή η ιδεολογία να εκφράσει την διογκούμενη κοινωνική δυσφορία, θα έπρεπε να μπορούσε να έδινε «απαντήσεις» τόσο για τα αίτια της κρίσης όσο και για πιθανούς τρόπους αντίδρασης στα προβλήματα. Η ανάλυση των κομμουνιστών ότι η κρίση που ταλάνιζε τους αγρότες και του εργάτες ήταν αποτέλεσμα διεθνών τάσεων, προμήθευε για πρώτη φορά στα λαϊκά στρώματα ένα πλαίσιο κατανόησης της κυπριακής αποικιακής εμπειρίας. Και αυτή η ανάλυση αρθρωνόταν από άτομα/ακτιβιστές που προέρχονταν και οι ίδιοι από τα λαϊκά στρώματα και οι οποίοι φαίνονταν διατεθειμένοι να υποστούν τις διώξεις που συνεπαγόταν η ιδεολογία τους. Οι εισηγήσεις τους είχαν ένα πρότυπο εκμοντερνισμού το οποίο βασιζόταν στα λαϊκά στρώματα και το οποίο πρόβαλε σαν σαφώς αντίθετο στην αποικιακή εμπειρία, ενώ υπήρχαν ξεκάθαρες εισηγήσεις για μεθόδους οργάνωσης (συντεχνίες, κόμμα) οι οποίες μάλιστα χρησιμοποιούσαν το υπάρχον θεσμικό πλαίσιο. Σε αυτό το πλαίσιο οι κομμουνιστές πρόσφεραν στα λαϊκά στρώματα γνώσεις, μοντέλα ανάλυσης και πρακτικές εισηγήσεις για τις διεκδικήσεις τους.

Οι κομμουνιστές σε αυτό το πρώιμο στάδιο της εμφάνισης του κινήματος είχαν όλα τα χαρακτηριστικά που θα μπορούσε να αποδώσει κάποιος σε ένα είδος προλεταριακού μοντερνισμού. Οι ιδέες τους ήταν γενικά ριζοσπαστικά νεωτερικές: όχι μόνο στην κριτική των πολιτικών θεσμών αλλά και δομών όπως η πατριαρχία –υπήρχε μια σαφή έμφαση στην ισότητα των γυναικών, ενώ οι γυναίκες φαίνεται να συμμετείχαν ενεργά στο κίνημα. Το επίκεντρο της κριτικής τους στάσης και διαφοροποίησης από την κυρίαρχη πολιτική και κουλτούρα, ήταν σαφώς η ριζοσπαστική απόρριψη της ένωσης σαν μιας μυθολογίας ανάλογης με την θρησκευτική πίστη στην Δευτέρα Παρουσία και η υποστήριξη της ανεξαρτησίας σαν ρεαλιστικής «απάντησης» στο αποικιακό καθεστώς. Την δεκαετία του 1920 υπήρχαν και άλλες προσπάθειες και εισηγήσεις για ένα καθεστώς «αυτονομίας». Και κατά την διάρκεια της διαμόρφωσης των ομάδων που οδήγησαν στο ΚΚΚ, η στάση των ριζοσπαστών εργατών και διανοούμενων απέναντι στην ένωση και ιδιαίτερα τους ενωτικούς πολιτικούς, ήταν σαφώς κριτική. Οι κομμουνιστές, όμως, έθεσαν με σαφήνεια το ζήτημα της ανεξαρτησίας από τις πρώτες τους δημόσιες εμφανίσεις – στην διακήρυξη του ΚΚΚ με την κυκλοφορία του «Νέου Ανθρώπου» το 1925 και στο συνέδριο του 1926. Για τους κομμουνιστές η ένωση ήταν η ιδεολογία των εκμεταλλευτών που από την μια αποκοίμιζε και από την άλλη δίχαζε εθνικιστικά την εργατική τάξη/λαϊκά στρώματα:

«Όπως οι αρχαίοι δούλοι κι οι καταστρεμμένοι χειροτέχνες της ρωμαϊκής εποχής, ανίκανοι να επαναστατήσουν ενάντια στο σύστημα της δουλείας και στο ετοιμόρροπο «αρχαίο» καθεστώς, ζητούσαν την σωτηρία τους στον ουρανό ασπαζόμενοι τον χριστιανισμό περίμεναν...από μέρα σε μέρα την Δευτέρα Παρουσία, έτσι και οι «ενωτικοί» της Κύπρου προσπαθούν να πείσουν τις

εργαζόμενες μάζες ότι θα εύρουν την σωτηρία τους μόνο στην Ελλάδα..

Εκτός όμως από τον καθαρό αντεπαναστατικό ρόλο, το σύνθημα της Ενώσεως με την Ελλάδα χρησιμοποιείται απ ευθείας από τον εγγλέζικο ιμπεριαλισμό ως όπλο για την διαίρεση του κυπριακού εργαζόμενου λαού..» (Νίκος Κλεομένης (Βατής), «Μερικά Επίκαιρα Πολιτικά Ζητήματα», 1931)

Προς τα τέλη της δεκαετίας του 1920 οι κομμουνιστές είχαν γίνει πια ένας ευδιάκριτος πόλος. Το 1926-27 το εργατικό κέντρο Λεμεσού αποφάσισε να κατεβάσει υποψήφιους στις δημοτικές εκλογές και οι υποψήφιοι του πήραν ποσοστά 15% και 17% - ανέλπιστα ποσοστά για ένα ρεύμα που μέχρι τότε αντιμετωπιζόταν σαν περιθωριακό φαινόμενο. Το 1930 το κόμμα είχε υποψήφιους σε μερικές εκλογικές περιφέρειες και κατάφερε επίσης να αγγίξει ανάλογα ποσοστά (16%). Η πιο εντυπωσιακή εκλογική παρέμβαση έγινε στην Πάφο στις εκλογές του 1931 όταν το ΚΚΚ υποστήριξε τον Γαλατοπούλο (ο οποίος ήταν ένας νέος τοπικός ηγέτης με σοσιαλιστικές αποκλίσεις). Παρά τις πιέσεις των εθνικοφρόνων, ο Γαλατόπουλος δεν αποκήρυξε την στήριξη των κομμουνιστών και εκλεγκε. Ήταν ένα σύμπτωμα της αποδοχής της ύπαρξης των κομμουνιστών σαν σημαντικής πολιτικής τάσης. Αυτή αναδυόμενη δυναμική έθεσε μπροστά στους κομμουνιστές το δίλημμα το οποίο θα είχαν να αντιμετωπίσουν και στις επόμενες δεκαετίες: από την μια η ριζοσπαστική τους κριτική και ακτιβισμός, τους έδινε μια ξεκάθαρη αυτόνομη ταυτότητα που λειτουργούσε ελκυστικά για μια μερίδα της κοινωνίας (ιδιαίτερα στις πόλεις) - από την άλλη αυτός ο ριζοσπαστισμός σε μια οικονομικά υποανάπτυκτη αποικία είχε όρια απήχησης, αλλά και πρακτικών εισηγήσεων. Γιατί οι κομμουνιστές δεν εισηγούνταν απλά ουτοπικές λύσεις. Η «γοητεία» τους βρισκόταν στην ικανότητα του λόγου/ιδεολογίας τους να «εξηγά» την πραγματικότητα και να εισηγείται «λύσεις». Έτσι οι κομμουνιστές ανέπτυξαν μια ιστορική ανάλυση για την ανάγκη σταδίων στην διαδικασία για την «πρόοδο» και την «λευτεριά» - και στα πλαίσια αυτών των εκμοντερνιστικών σταδίων αναπτύχθηκε και μian παράλληλη πολιτική «ενότητας» (του «ενιαίου μετώπου» ενάντια στην αποικιοκρατία) με άλλες πολιτικές δυνάμεις.

Τα Οκτωβριανά και οι απρόσμενες συνέπειες της Παλμεροκρατίας

Η περίοδος πριν από τα Οκτωβριανά του 1931 χαρακτηριζόταν από ένταση όχι μόνο αντί-αποικιακή αλλά και οικονομική/ταξική και ιδεολογική. Η επιπτώσεις της ευρύτερης κρίσης του 1929 στην Κύπρο ήταν οδυνηρές. Ταυτόχρονα η αδυναμία των μεταρρυθμιστών να πετύχουν ουσιαστικές αλλαγές, ενίσχυσε και πάλιν τον ενωτικό πόλο στην τοπική πολιτική. Αλλά η ύπαρξη των κομμουνιστών δημιουργούσε ήδη ένα εν δυνάμει τρίτο πόλο. Οι κραδασμοί της εξέγερσης ακούγονταν ήδη από το 1929 με την εξέγερση των μεταλλωρύχων στον Αμίαντο - η οποία αποδόθηκε εν μέρει σε κομμουνιστική επίδραση αν και είναι αμφίβολο πόση επίδραση είχαν πραγματικά οι πυρήνες του ΚΚΚ στην εξέλιξη των γεγονότων. Όπως έγραψε και ο Βατής (ο κοσμοπολίτης κύπριος κομμουνιστής που είχε ξαναέλθει στην Κύπρο εκείνη την περίοδο) το 1931, υπήρχε στην ατμόσφαιρα της κυπριακής καθημερινότητας το «φάντασμα του κομμουνισμού». Στο πρακτικό επίπεδο φαίνεται ότι οι κομμουνιστές έβρισκαν ένα νέο δυναμισμό αλλά και νέα ακροατήρια. Υπήρχε λ.χ. τότε στην Λευκωσία ένα σύστημα ταξικού εκφοβισμού των κομμουνιστών που είχαν δημιουργήσει οι αντίπαλοι τους (καταστηματαρχές και άλλοι): όταν περνούσε κάποιος γνωστός κομμουνιστής έπαιζαν τα κουδούνια σαν ένα είδος διαπόμπευσης. Αυτό το «καθεστώς» τερματίστηκε με την βία - μια ομάδα νεαρών κτιστών με «μαρτελλία και ρόπαλα σάρωσε κυριολεκτικά τους κεντρικούς δρόμους της Λευκωσίας» (Γραικός, 1994) και αφού κατέστρεψε το σύστημα των κουδουνιών, αποχώρησε με απειλές επανόδου αν επαναλαμβάνονταν οι αντικομμουνιστικές επιθέσεις. Αυτή η «κόκκινη φρουρά» ήταν σύμπτωμα μιας νέας δυναμικής. Το 1931 υπήρχαν αρκετές αναφορές σε συγκρούσεις εθνικοφρόνων και κομμουνιστών ιδιαίτερα με φόντο τις αντιεθνικιστικές/αντι-ενωτικές παρεμβάσεις των τελευταίων. Ταυτόχρονα οι κομμουνιστές είχαν νέα ακροατήρια - άρχισαν μια προσπάθεια οργάνωσης των άνεργων ενώ σε αυτήν την περίοδο υπάρχουν και αναφορές για μαζική συμμετοχή τουρκοκυπρίων (Τ/Κ) σε εκδηλώσεις του ΚΚΚ και των εργατικών κέντρων. Σε αυτό το πλαίσιο

εμφανίστηκαν και «ανησυχίες» στον τ/κ τύπο για την ύπαρξη κομμουνιστικών τάσεων/συμπαθειών στην τ/κ κοινότητα.

Επίσης εκείνη την περίοδο η «περίπτωση Ανθια» ξαναδημιούργησε μια έντονη ταύτιση της κομμουνιστικής ταξικής κριτικής με την μοντερνιστική ρήξη των διανοουμένων. Ο ποιητής Τ. Ανθιας είχε επιστρέψει στην Κύπρο και έστρεψε την πέννα του με ιδιαίτερη ένταση ενάντια στην εκκλησία και την ιδεολογία της. Η ποιητική του σύνθεση «Δευτέρα Παρουσία» έγινε αιτία να αφοριστεί από την εκκλησία και να προκαλέσει έντονες συζητήσεις στους «πνευματικούς» κύκλους της εποχής. Η ταύτιση του Ανθια με το ΚΚΚ ολοκλήρωνε, με αυτήν την έννοια, την εικόνα του κινήματος σαν ενός επαναστατικού πολιτικού και πολιτιστικού πόλου.

Η εξέγερση των Οκτωβριανών το φθινόπωρο του 1931 ήταν αυθόρμητη και έμοιαζε με την εξέγερση των μεταλλωρύχων το 29 - ήταν ένα ξέσπασμα του οποίου η βασική κατεύθυνση παρέμεινε ρευστή (ένα από τα βασικά συνθήματα στην συγκέντρωση της 21 Οκτωβρίου ήταν το «κάτω οι φορομπηκτές»). Οι κομμουνιστές βρέθηκαν σε δίλημμα: μια λαϊκή εξέγερση ήταν σαφώς κάτι το οποίο ήθελαν και για το οποίο εργάζονταν - αλλά όχι μια λαϊκή εξέγερση με σύνθημα την ένωση. Οι κομμουνιστές και ιδιαίτερα η κομμουνιστική νεολαία συμμετείχαν στην εξέγερση αλλά η ηγεσία και τα ιστορικά στελέχη του κόμματος κράτησαν σαφείς ιδεολογικές αποστάσεις από τον εθνικισμό/ενωτισμό. Το κόμμα διαμόρφωσε εμπειρικά σε εκείνο το πλαίσιο μια ταυτόχρονη έμφαση στις δυο όψεις της στρατηγικής του κινήματος: εργατική αυτονομία - ενοτητα/ενιαίο μέτωπο. Έτσι πάρθηκε απόφαση για «συνεργασία με τους εθνικόφρονες» ενώ διατηρήθηκε και η έμφαση στον αντι-ιμπεριαλιστικό αγώνα «ενάντια στην αποικιοκρατία». Σε εκείνο το πλαίσιο κλήθηκε αντιπροσωπεία του κόμματος σε σύσκεψη στην αρχιεπισκοπή - και ο Βατής μίλησε σε συγκέντρωση εκεί.

Η καταστολή που ακολούθησε εστιάστηκε ιδιαίτερα στο ΚΚΚ - ο Σκελέας και ο Βατής εξορίστηκαν, ενώ πολλά στελέχη συνελήφθηκαν και βασανίστηκαν. Και μερικοί, όπως ο Ανθιας, στάλθηκαν σε εσωτερική εξορία.

Η μετά τα Οκτωβριανά εποχή ήταν ιδιαίτερα δύσκολη για τους κομμουνιστές αφού η κατάργηση του πιο ανοικτού πολιτικού πλαισίου που υπήρχε μέχρι τότε, έδινε την ευκαιρία στις αρχές να εντείνουν την καταστολή ενάντια σε κοινωνικά κινήματα όπως οι κομμουνιστές οι οποίοι ήταν ένα ευρύτερο πρόβλημα/πονοκεφαλος για την αποικιακή διοίκηση. Την περίοδο πριν τα Οκτωβριανά λ.χ. οι Βρετανοί είχαν προσπαθήσει να εμποδίσουν την έκδοση και κυκλοφορία των κομμουνιστικών έντυπων και εφημερίδων, αλλά το θεσμικό/νομικό πλαίσιο επέτρεπε στους κομμουνιστές να ελίσσονται και να αναπτύσσονται: εάν η έκδοση μιας εφημερίδας γινόταν δύσκολη με βάση τον ποινικό κώδικα (ή τις δικαστικές διώξεις), οι κομμουνιστές κυκλοφορούσαν άλλα έντυπα παίζοντας ένα είδος "θεσμικού ανταρτοπόλεμου" με τις αποικιακές αρχές. Στο νέο πλαίσιο της Παλμεροκρατίας το κόμμα κηρύχθηκε και επίσημα παράνομο και οι αρχές είχαν σαφώς πολύ πιο λυμένα τα χέρια τους όσον αφορά την καταστολή. Όμως οι κομμουνιστές συνέχισαν να λειτουργούν οργανωτικά σε παρανόμους πυρήνες έστω και χωρίς κεντρική καθοδήγηση. Κυκλοφορούσαν φυλλάδια και συνέχιζαν τις προσπάθειες οργάνωσης και ανάπτυξης της αλληλεγγύης μεταξύ των εργατών - με ιδιαίτερη έμφαση στα μεταλλεία τα οποία εξελίσσονταν στον χώρο διαμόρφωσης της κυπριακής εργατικής τάξης και δημιουργίας μιας ριζοσπαστικής προλεταριακής ταξικής συνείδησης.

Η Παλμεροκρατία καταδίωκε τους κομμουνιστές αλλά οι δομικές δυναμικές της εποχής τους ευνοούσαν. Κατά αρχήν η αυξανόμενη επίδραση των βρετανικών συνδικάτων στην πολιτική της αποικιακής μητρόπολης, είχε έμμεσα αποτελέσματα και για τις αποικίες. Ο νόμος λ.χ. για τις συντεχνίες που είχε κατατεθεί στο αποικιακό κοινοβούλιο (το «Νομοθετικό Συμβούλιο»), ήταν μέρος της νομοθεσίας που ερχόταν από την Βρετανία - στο «Νομοθετικό Συμβούλιο», όμως, στο οποίο κυριαρχούσαν οι άρχουσες και οι μεσαίες τάξεις, υπήρχε μια τάση αποφυγής/καθυστερησης έγκρισης του νόμου. Με την κατάργηση του «Νομοθετικού Συμβουλίου» οι Βρετανοί πέρασαν αναγκαστικά τον

νόμο. Έτσι ενώ από την μια καταδίωκαν τους κομμουνιστές, από την άλλη (λόγω των ευρύτερων εξελίξεων) αναγκάστηκαν να νομιμοποιήσουν το βασικό οργανωτικό σχήμα που χρησιμοποιούσαν οι κομμουνιστές. Ευρύτερα η κατάργηση της παραδοσιακής πολιτικής ζωής έδωσε την ευκαιρία τους κομμουνιστές να προχωρήσουν με τις δικές τους εισηγήσεις και πρακτικές για μορφές αυτοοργάνωσης των λαϊκών στρωμάτων από τα κάτω χωρίς την παρέμβαση των παραδοσιακών πολιτικών με τις πελατειακές τους σχέσεις.

Η μεγάλη αλλαγή για τους κομμουνιστές ήρθε στα μέσα της δεκαετίας του 30 όταν επέστρεψε από τις σπουδές του στην ΕΣΣΔ, ο Πλουτης Σερβας. Ο Σέρβας ήταν μια χαρισματική φυσιογνωμία η οποία έκφρασε σαν βιογραφία την άνοδο των λαϊκών μαζών (της «φτωχολογιάς») – φτωχός, ορφανός, βρέθηκε στους κύκλους του ΚΚΚ την δεκαετία του 20, και μετά την επιστροφή του από τις σπουδές στην ΕΣΣΔ, έγινε ο πολιτικός ηγέτης και διανοούμενος ρήτορας του «λαϊκού κινήματος» που αναδυόταν τότε. Όσον αφορά την στρατηγική που καθιέρωσε εκφράζε την τοπική/κυπριακή εκδοχή της στρατηγικής του «λαϊκού μετώπου» (και της ανταποικιακής ενότητας στις μη-δυτικές χώρες), και την ανάπτυξη της τάσης για «ενιαίο μέτωπο» η οποία είχε εμφανιστεί στην προβληματική του ΚΚΚ από το 1926.

Ο Σερβας κινήθηκε σε δυο κατευθύνσεις: από την μια προσπάθησε να πείσει τους κομμουνιστές να εγκαταλείψουν τον ριζοσπαστισμό (τουλάχιστον στην δημόσια τους εκφραση/πολιτική/ρητορική) σε μια σειρά θεμάτων (ιδιαίτερα στα θέματα κριτικής της θρησκείας και στο ζήτημα της ένωσης) για να μπορέσουν να έχουν ευρύτερη απήχηση. Σε ένα δεύτερο επίπεδο ο Πλουτης προσπάθησε να προσεγγίσει την μεσαία τάξη και να εντάξει το κομμουνιστικό εγχείρημα στο ευρύτερο πλαίσιο των συζητήσεων για τον εκμοντερνισμό της κοινωνίας. Το κλίμα ήταν ευνοϊκό: από τα μέσα της δεκαετίας του 30 άρχισαν να εμφανίζονται πάλι δυναμικά στο προσκήνιο τα λαϊκά στρώματα – προς το τέλος της δεκαετίας οι εργατικές κινητοποιήσεις και η οργάνωση σε συντεχνίες βρισκόταν σε άνοδο. Ταυτόχρονα μια νέα γενιά διανοουμένων η οποία έμπαινε στην δημόσια σφαίρα τότε έδειχνε να συμπλέει με τα κομμουνιστικά ανοίγματα – μέρος αυτής της σύμπλευσης ήταν και η «Επιτροπή για την Αυτονομία» στην οποία συμμετείχαν αριστεροί οι οποίοι ήταν στην Αγγλία, αλλά και η ρητορική εφημερίδων όπως «Κυπριακός Τύπος» του Θαλή Παπαδόπουλου. Γύρω στο 1938 εκδόθηκε ο “Ανεξάρτητος” ο οποίος εκφράζε ανεπίσημα τις αριστερές θέσεις και η οποία κυκλοφορούσε σε ένα πολύ πιο ανοικτό πλαίσιο από τις κομμουνιστικές εφημερίδες της δεκαετίας του 1920.

Προς το τέλος της δεκαετίας του 1930 οι εργατικές κινητοποιήσεις και διεκδικήσεις εντατικοποιήθηκαν, και την περίοδο 1939-41 οι κομμουνιστές κατάφεραν να φέρουν μαζί διάφορες συντεχνίες στην Παγκύπρια Συντεχνιακή Επιτροπή (ΠΣΕ) η οποία λειτουργούσε σαν παγκύπριο συντονιστικό όργανο. Ταυτόχρονα οι κομμουνιστές ανέπτυξαν μια έντονη εκστρατεία πολιτικής-πολιτιστικής «αφύπνισης των καταπιεσμένων»: ανάμεσα στους εργάτες των πόλεων αναπτύχθηκε το κίνημα των «διαλογικών συζητήσεων», ενώ στις πιο αγροτικές περιοχές άρχισαν να δημιουργούνται «μορφωτικοί σύλλογοι» που αποτέλεσαν τον μηχανισμό απλώματος του κομμουνιστικού κινήματος στην καθημερινότητα. Και αυτό το «άπλωμα» έφτασε σαφώς και στην τ/κ κοινότητα.

Η δεκαετία του 40 και η εμφάνιση του λαϊκού κινήματος

Η ελληνο-ιταλική σύγκρουση άλλαξε το εσωτερικό πολιτικό πλαίσιο αφού η ντε φάκτο πια συμμαχία Ελλάδας-Βρετανίας, αλλά και ο κίνδυνος γερμανικής επίθεσης στην Κύπρο οδήγησε στο χαλάρωμα των αποικιακών περιορισμών. Αποτέλεσμα του χαλαρώματος ήταν να πάρει και θεσμική μορφή η προσπάθεια του Πλουτη για άνοιγμα του κομμουνιστικού κινήματος. Η δημιουργία του ΑΚΕΛ το 1941 είχε ακριβώς αυτόν τον στόχο. Στην αρχική συνεδρία συμμετείχαν όχι μόνο κομμουνιστές και συντεχνιακοί (που επροσκείντο πάλι στο ΚΚΚ) αλλά και κεντρώοι φιλελεύθεροι.

Η πιο χαρακτηριστική αλλαγή που έκφραζε την διάθεση των κομμουνιστών για «άνοιγμα στην

κοινωνία» ήταν η μετατόπιση από την θέση για ανεξαρτησία. Μέχρι και τον Αύγουστο του 1940, όπως κατέγραψε ο Ζιαρτιδης, οι παράνομοι μηχανισμοί του ΚΚΚ στις συντεχνίες είχαν μια σαφώς κριτική στάση απέναντι στην Ελλάδα και τον ελληνικό εθνικισμό. Το 1941, ωστόσο, το ΑΚΕΛ υιοθέτησε την θέση της «αυτοδιάθεσης» η οποία σήμαινε έμμεσα ένωση. Το γενικότερο κλίμα ευνοούσε σαφώς την ένωση η οποία έκφραζε την ηγεμονική ιδεολογία όπως διαμορφώθηκε μέσα από το εκπαιδευτικό σύστημα και την ευρύτερη νεωτερική κουλτούρα. Η άνοδος του κινήματος της αντιφασιστικής αντίστασης των κομμουνιστών στην Ελλάδα άσκησε, επίσης, την δική της επίδραση στην μεταμόρφωση της θέσης των κυπρίων συντρόφων τους.

Αρχικά το ΑΚΕΛ δημιουργήθηκε σαν ένα είδος αντιφασιστικής συμμαχίας αλλά σταδιακά πήρε την μορφή κόμματος με άξονα τον παράνομο μηχανισμό του ΚΚΚ. Οι δημοτικές εκλογές του 1943 έδωσαν την ευκαιρία στο νέο πολιτικό σχήμα να εμφανιστεί στις εκλογές με κεντρικό άξονα το εκδημοκρατικό σύνθημα, «κάτω οι διορισμένοι». Η επιτυχία του νεοσύστατου κόμματος εκφράστηκε με την εκλογή δικών του δημάρχων στην Λεμεσό (τον Πλουτη) και την Αμμόχωστο (τον Αδάμ Αδάμαντος τον ρήτορα της αριστεράς τότε) και γενικότερα την αξιοπρόσεκτη εκλογική απήχηση υποψηφίων από την αριστερά στους περισσότερους δήμους και κωμοπόλεις.

Καθώς πλησίαζε το τέλος του πολέμου, η αριστερά («το λαϊκό κίνημα» όπως ονομαζόταν) βρέθηκε σε μια έντονη σύγκρουση με την αποικιακή δύναμη. Το εργατικό κίνημα βρισκόταν σε μια μόνιμη στάση αντιπαράθεσης με τους εργοδότες και τις αποικιακές αρχές ακόμα και στην περίοδο του πολέμου - και υπήρχε, εκ μέρους των συντεχνιών, έμφαση στον στρατηγικό στόχο της «γενικής απεργίας». Η κλιμάκωση αυτών των κινητοποιήσεων ήρθε τον Μάρτιο του 1944 - ήταν μια γενική απεργία των κυβερνητικών εργατών με στόχο να πιεστεί η αποικιακή κυβέρνηση να προχωρήσει σε ρύθμιση των δικαιωμάτων/εισοδηματος των εργαζόμενων απέναντι στην «αυθαιρεσία της αγοράς» (άνοδος των τιμών). Το αποτέλεσμα εκείνης της απεργίας ήταν η δημιουργία του θεσμού της ΑΤΑ. Η απεργία ήταν καθολική - συμμετείχαν εργαζόμενοι και από τις 2 κοινότητες, από όλες τις ιδεολογικές παρατάξεις, και είχε την υποστήριξη του τοποτηρητή του αρχιεπισκοπικού θρόνου, Λεοντιου. Η εικόνα που δίνει ο Ζιαρτιδης για το κίνημα αλληλεγγύης το οποίο στήριζε ουσιαστικά την απεργία είναι εκφραστική - και για την συγκεκριμένη απεργία αλλά και για το ευρύτερο απεργιακό κίνημα τότε.

«Ήταν ένας πολύ δύσκολος, σκληρός αγώνας που δίχως την αλληλεγγύη του λαού δεν θα επετυγχανε. Πως εκδηλώθηκε αυτή η αλληλεγγύη; Πρώτα ανάμεσα στους μικρομεσαίους της πόλης. (..) Στην απεργία της 1^{ης} του Μάρτη, ένας μεγάλος αριθμός εστιατόρων προθυμοποιήθηκαν να προσφέρουν γεύματα δωρεάν σε απεργούς. Και μερικοί μάλιστα και σε οικογένειες απεργών. Ένας μεγάλος αριθμός μπακάληδων προθυμοποιήθηκαν να δίνουν πίστωση σε πελάτες τους που ήταν άνεργοι. (..) Υπάρχουν όμως και πιο συγκινητικά παραδείγματα. Η κοινότητα λεπρών, μια κοινότητα που ζούσε σε άθλιες συνθήκες, έκανε έρανο (..) Οι ιερόδουλες της περιοχής έκαναν επίσης έρανο για να ενισχύσουν το απεργιακό ταμείο.»

Η επόμενη αντιπαράθεση της αριστεράς με τις αποικιακές αρχές ήρθε τον Αύγουστο του ίδιου χρόνου όταν επισκέφθηκε την Κύπρο ο απεσταλμένος του υπουργείου αποικιών, Κόσμο Πάρκινσον. Αυτή η αντιπαράθεση ήταν και εκφραστική της ανόδου του αντιαποικιακού αισθήματος από την μια, αλλά και του γεγονότος ότι η ένωση είχε γίνει πια ένα στρατηγικό μέσο στην εσωτερική πολιτική. Η αριστερά έχοντας σαν φόντο/προοπτική την πιθανή επικράτηση της αριστεράς στην Ελλάδα μετά την απελευθέρωση, υποστήριζε τώρα έντονα της ένωση. Έτσι παρά τις απαγορεύσεις η αριστερά πρωτοστάτησε στην οργάνωση διαδηλώσεων «πολιτικής ανυπακοής» που παραβίαζαν τις αποικιακές απαγορεύσεις/περιορισμούς. Η Δεξιά, αντίθετα, η οποία μέχρι τότε (αλλά και μετά) είχε την ένωση σαν κεντρικό ιδεολογικό άξονα, ήταν σαφώς πιο επιφυλακτική απέναντι στο ζήτημα της ένωσης σε εκείνη την συγκυρία - συνιστώντας «αυτοσυγκράτηση».

Αυτού του είδους οι εντάσεις και οι αντιπαραθέσεις οδήγησαν την άνοιξη του 1945 σε μια επίθεση των αποικιακών αρχών ενάντια στην αριστερά και το συντεχνιακό κίνημα – μια επίθεση η οποία είχε αρκετά κοινά με ανάλογες προσπάθειες των βρετανών (λ.χ. τα Δεκεμβριανά στην Ελλάδα) να καταστείλουν κινήματα που απειλούσαν την εξουσία τους με το τέλος του πόλεμου. Στις 25 του Μάρτη του 1945 σε μια αντιπαραθεση δεξιών και αριστερών στο Λευκονοικο, κατά την διάρκεια του εορτασμού για την 25 Μαρτίου, η αποικιακή αστυνομία πυροβόλησε τους αριστερούς διαδηλωτές (σκοτώνοντας 3 και τραυματίζοντας αρκετούς άλλους) οι οποίοι έκαναν πορεία στους δρόμους της κωμόπολης. Τέτοιου είδους πορείες και εντάσεις είχαν υπάρξει και προηγουμένως χωρίς ανάλογη αντίδραση. Λίγες βδομάδες μετά οι αποικιακές αρχές έκαναν μια νέα επίθεση εναντίον της αριστερας/λαϊκού κινήματος: απαγόρευσαν την κυκλοφορία της τοπικής αριστερής εφημερίδας στην Αμμόχωστο, της «Ανόρθωσης», με την δικαιολογία ότι το κύριο άρθρο («Πλούσιοι και φτωχοί») έκανε έκκληση για εξέγερση και ανάπτυξη του «ταξικού μίσους». Η επίθεση καταστολής ολοκληρώθηκε τον Μάιο (ακριβώς με το τέλος του πόλεμου) με την σύλληψη της ηγεσίας της ΠΣΕ τον Μάιο. Η αντίδραση της αριστεράς ήταν αποκαλυπτική της πραγματικότητας στην οποία λειτουργούσε – ενώ λ.χ. η ελληνική αριστερά μπροστά στην επίθεση καταστολής (και έχοντας τα όπλα και την εμπειρία της «παρολιγον νίκης») αντέδρασε ένοπλα, η κυπριακή αριστερά κατέφυγε στα δικαστήρια και στις μαζικές κινητοποιήσεις. Το θεσμικό πλαίσιο στο οποίο είχε αναπτυχθεί η κυπριακή αριστερά επέτρεπε αυτήν την προοπτική ενώ η πιθανότητα επανάστασης ήταν σαφώς ανύπαρκτη σαν προοπτική με πιθανότητες επιτυχίας. Αντίθετα, χρησιμοποιώντας το βρετανικό νομικό πλαίσιο η κυπριακή αριστερά μπόρεσε να αντιμετωπίσει την αποικιακή επίθεση στο γήπεδο του αντίπαλου της: παρά το ότι τελικά οι συλληφθέντες συντεχνιακοί καταδικάστηκαν, απολύθηκαν σύντομα λόγω πιέσεων από τα βρετανικά εργατικά συνδικάτα και ομάδες πίεσης υπέρ της Κύπρου στην Βρετανία. Και ταυτόχρονα η απαγόρευση της ΠΣΕ αντιμετωπίστηκε (στα πλαίσια του «θεσμικού ανταρτοπόλεμου» με τον οποίο είχε εξοικειωθεί η αριστερά από τα προηγούμενα χρόνια) με την δημιουργία μιας νέας συντεχνίας, της ΠΕΟ.

Εκείνη την περίοδο η αριστερά είχε να αντιμετωπίσει και μια εσωτερική κρίση. Από τον καιρό της ίδρυσης του ΑΚΕΛ υπόβοσκε ένα πρόβλημα με την ύπαρξη δυο παράλληλων μηχανισμών – αυτού του παράνομου ΚΚΚ και του ΑΚΕΛ. Οι ομάδες του ΚΚΚ λειτουργούσαν ουσιαστικά σαν «φράξιες» μέσα στο ΑΚΕΛ και αυτό δημιουργούσε προστριβές και δυσλειτουργία. Το 1943 η Κομμουνιστική Διεθνής αυτοδιαλύθηκε στα πλαίσια των προσπαθειών για διεθνή αντιφασιστική ενότητα. Αυτή η κίνηση δεν είχε σαν στόχο τα εσωτερικά των κομμουνιστικών κόμματος. Στην Κύπρο, όμως, το ΚΚΚ αυτοδιαλύθηκε τελικά και παρέμεινε το ΑΚΕΛ. Αυτή η ιδιομορφία είχε και συγκυριακές και ευρύτερες θεσμικές αιτίες. Συγκυριακά, και στο επίπεδο των ατόμων, η διαμάχη διατηρήθηκε (και απέκτησε νέες διαστάσεις) για μια περίοδο μετά το 1943 αφού πολλά ηγετικά στελέχη του ΑΚΕΛ και του ΚΚΚ έλειπαν στον πόλεμο λόγω της μαζικής ένταξης τους στον συμμαχικό στρατό μετά την έκκληση του ΑΚΕΛ το 1943. Όταν επέστρεψαν η διαμάχη για το ποιο κόμμα θα παρέμενε (με δεδομένο ότι το ένα ήταν μεν ιδεολογικά αγνό αλλά παράνομο, ενώ το άλλο νόμιμο με αρκετές επιτυχίες ήδη στην πολιτική) διασταυρώθηκε με τις διαμάχες ανάμεσα σε ηγετικά πρόσωπα του κινήματος. Η κρίση οδήγησε τελικά σε αλλαγή στην ηγεσία – τον Π. Σερβα αντικατέστησε ο Φ. Ιωάννου.

Η εσωκομματική διαμάχη εκείνη την περίοδο δεν είχε τον αντίκτυπο που θα είχε σε άλλες εποχές ακριβώς γιατί αυτό που έκφραζε την αριστερά τότε δεν ήταν το κόμμα αλλά τα κοινωνικά κινήματα – με κυρίαρχο εκείνο των συντεχνιών αλλά επίσης και με οργανώσεις μικροκαταστημάτων, αγροτών, απόστρατων κλπ. Η αριστερά, ήταν, επίσης, και ένα κίνημα νεολαίας. Ο Loizos διασταυρώνει με σαφήνεια την πολιτική και πολιτιστική ρήξη των γενεών τότε:

«Αν η εκκλησία είχε στους κόλπους της «πατέρες που γνώριζαν καλύτερα» τότε το ΑΚΕΛ ήταν γεμάτο από «επαναστατημένους γιους».

Αυτή η πραγματικότητα φαίνεται και από τον πίνακα για τις ηλικίες των στελεχών του ΑΚΕΛ τότε.

Γενικά η δεκαετία του 40 μπορεί να χαρακτηριστεί σαν η περίοδος της εισόδου των λαϊκών στρωμάτων στο προσκήνιο της ιστορίας. Ακόμα και η δεξιά, την οποία εκφραζε πολιτικά το ΚΕΚ, βασιζόταν πια σε οργανώσεις αγροτών (ΠΕΚ) και σε μικρότερο βαθμό, εργατών (ΣΕΚ). Και σε αυτό το πλαίσιο το ΑΚΕΛ δεν ήταν καν το μόνο κομμουνιστικό ρεύμα στο λαϊκό κίνημα – υπήρχε μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 40 και ένα αρκετά δραστήριο τροτσκιστικό ρεύμα στα αριστερά του ΑΚΕΛ.

Ταυτόχρονα η δεκαετία του 40 ήταν η περίοδος που το κυπριακό αριστερό εργατικό/κομμουνιστικό κίνημα έγινε ο χώρος όπου δημιουργήθηκε για πρώτη φορά ένα πολιτικό κίνημα το οποίο ξεπερνούσε τους κοινοτικούς διαχωρισμούς όπως παρατήρησε ο Ατταλίδης. Η πλειοψηφία των τ/κ εργαζομένων που ανήκαν σε συντεχνίες ήταν μέλη της ΠΣΕ/ΠΕΟ ενώ στο πολιτικό χώρο οι αριστεροί δήμαρχοι ήταν ανοικτοί στις (πραγματικές ή συμβολικές) ευαισθησίες της τ/κ κοινότητας.

Το 1946 η αριστερά και οι σύμμαχοι της σάρωσαν κυριολεκτικά στις εκλογές εκλέγοντας δήμαρχους στους μεγάλους δήμους και κωμοπόλεις – η δεξιά κέρδισε μόνο στην Κερύνεια και την Πάφο. Αυτή η νίκη απέκτησε μια νέα διάσταση τον επόμενο χρόνο όταν οι βρετανοί επέτρεψαν την διενέργεια αρχιεπισκοπικών εκλογών και η αριστερά έκανε ένα ακόμα βήμα ένταξης στην τοπική κοινωνία και τους θεσμούς διαχείρισης της τοπικής εξουσίας, με το να κατεβάσει υποψήφιους για την στήριξη του τοποτηρητή Λεοντίου για την θέση του αρχιεπίσκοπου. Ο Λεοντίος σαν τοποτηρητής είχε τηρήσει μια έντονα αντιαποικιακή στάση και μια σαφώς πιο ήπια αντιμετώπιση του λαϊκού κινήματος από άλλους εκκλησιαστικούς παράγοντες. Ταυτόχρονα είχε διαμορφωθεί ακόμα και μέσα στην εκκλησία ένα είδος φίλο-κομμουνιστικού ρεύματος – ένας εκπρόσωπος του οποίου ήταν ο ηγούμενος Μαχαίρας, Γρηγόριος. Αυτή η τάση διασταυρωνόταν με μια ευρύτερη συνύπαρξη/διασταύρωση του χριστιανισμού και του κυπριακού κομμουνισμού σε τμήματα του λαϊκού κινήματος. Οι οπαδοί του Λεοντίου κέρδισαν πανηγυρικά και μετά από πιέσεις πείστηκε και ο Λεοντίος να αναλάβει τον αρχιεπισκοπικό θρόνο. Μετά από ένα μήνα περίπου, όμως, πέθανε αφήνοντας την αριστερά να υπαινίσσεται ότι έπεσε θύμα δηλητηρίασης. Ο θάνατος του Λεοντίου (που συνέπεσε με την αρχή του ψυχρού πολέμου διεθνώς) ήταν ένα σημείο καμπής. Το ρευστό πλαίσιο της μεταπολεμικής περιόδου έκλινε και η κυπριακή αριστερά θα έβρισκε τον εαυτό της μπροστά σε μια έντονη και τριπλή αντιπαράθεση.

Η αριστερά και το λαϊκό κίνημα είχαν μεν κερδίσει τις δημαρχιακές και αρχιεπισκοπικές εκλογές αλλά τα εκλογικά αποτελέσματα έδειχναν επίσης και μια ρήξη στο εκλογικό σώμα που έκφραζε βαθύτερες αντιπαράθεσεις: η αριστερά λ.χ. κέρδισε τις εκλογές στις πόλεις αλλά στις πιο συντηρητικές αγροτικές περιοχές υπερίσχυαν οι υποψήφιοι της δεξιάς. Στις αρχιεπισκοπικές εκλογές επίσης η κίνηση υπέρ του Λεοντίου εξασφάλισε την συντριπτική πλειοψηφία των εκλεκτόρων (λόγω του πλειοψηφικού συστήματος) αλλά, σύμφωνα με τον Ε. Παπαϊωάννου, τα εκλογικά αποτελέσματα όσον αφορά τους ψήφους ήταν πολύ πιο στενά – η αριστερά και οι σύμμαχοι της κέρδισαν μεν αλλά με ποσοστό 52%.

Η μεγάλη σύγκρουση: 1948

Αμέσως μετά τον θάνατο του Λεοντίου οι χειρότεροι φόβοι της αριστεράς επαληθεύθηκαν. Μέσα σε εκλογές που χαρακτηρίζονταν από τον απόλυτο έλεγχο πια του εκκλησιαστικού μηχανισμού από την ακροδεξιά/μητροπολη Κερυνείας, εκλεγθηκε αρχιεπίσκοπος ο αντικομμουνιστής Μακάριος ΙΙ. Υπήρξαν κατηγορίες για καλπονοθεία, ενώ η κατασκευή του εκλογικού αποτελέσματος πήρε και την μορφή προληπτικής εκκαθάρισης των εκλογικών καταλόγων: γνωστοί αριστεροί αφαιρούνταν από τους καταλόγους σαν άθεοι. Και σαν να μην έφταναν αυτά η αριστερά δεν είχε ουσιαστικά υποψήφιο αφού ο προτεινόμενος υποψήφιος, ο Δερκων, αναγκάστηκε να αποσυρθεί μετά από εξωτερικές πιέσεις. Έχοντας πια τον απόλυτο έλεγχο της εκκλησίας η δεξιά άρχισε να αυξάνει την ένταση της αντιπαράθεσης με την αριστερά – χρησιμοποιώντας και τον εμφύλιο στην Ελλάδα. Σύντομα, λ.χ., οι πιέσεις και οι «εκκαθαρίσεις» αριστερών επεκτάθηκαν και στα σχολεία

Το 1947 η αποικιακή κυβέρνηση συγκάλεσε Διασκεπτική Συνέλευση για την συζήτηση νέου συντάγματος μέσα στα πλαίσια που δημιουργούνταν μετά το τέλος του πολέμου. Η δεξιά η οποία ήταν ουσιαστικά φιλοαγγλική (και ενωτική, αλλά αυτό δεν ήταν κατ' ανάγκη, τότε, αντιφατικό) μετά από μερικές αμφιταλαντεύσεις, αρνήθηκε να λάβει μέρος στις εκλογές - ύστερα από παρεμβάσεις και από την Αθήνα όπως τεκμηριώνει ο Ρ. Κατσιαουνης. Υπήρχε, όμως, και η ανησυχία στην ηγεσία της δεξιάς ότι αν γινότουσαν εκλογές θα τις κέρδιζε η αριστερά - σύμφωνα και με τις αναφορές του τότε Έλληνα Πρόξενου στον Κύπρο. Και αυτό σήμαινε ότι μια σημαντική διάσταση της διαμάχης για το νέο σύνταγμα είχε να κάνει και με την διαχείριση της τοπικής εξουσίας - και η δεξιά, η οποία ουσιαστικά επάνδρωνε τον αποικιακό μηχανισμό, κινδύνευε σαφώς να χάσει πολλά. Από την άλλη η αριστερά και το λαϊκό κίνημα ήταν αναμενόμενο να λάβουν μέρος στις συζητήσεις για την Διασκεπτική και να επιδιώξουν δημοκρατικές εκλογές, αφού μέρος του προγράμματος και της πρακτικής τους, ήταν ακριβώς ο εκδημοκρατισμός της κοινωνίας - και η έκφραση αποκλεισμένων κοινωνικών στρωμάτων. Αλλά σε αυτήν την παράταξη υπήρχε και μια σαφής καχυποψία για τις προθέσεις των «άγγλων ιμπεριαλιστών». Εκφραστικό της αριστερής ρητορικής σε αυτήν την αντιπαράθεση που είχε να κάνει και με τον εκδημοκρατισμό αλλά και με την ταξική σύγκρουση που αναπτυσσόταν και οδηγείτο σε κορύφωση το 1948, είναι το ακόλουθο απόσπασμα από ομιλία του Α. Αδάμαντος:

«Εκτός από τες συγκινητικές κραυγές και τες μελοδραματικές εξάρσεις ενός εθνικόφρονος θεατρινισμού, η κεκκοφροσυνη τίποτε δεν κάμνει για να μας πείσει για την ειλικρίνεια των σκοπών της η μάλλον κάμνει το παν για να μας πειση υπέρ του εναντίου. Ομιλεί για τα ελληνικά ιδεώδη, πιστεύει όμως εις την παντοδυναμία της λίρας. Ομιλεί για ελευθερία, προσέχει όμως να μη ραγίσουν οι κρίκοι της ιμπεριαλιστικής αλυσίδας που δεσμεύει τη λευτεριά μας και μας κρατεί υπόδουλους. Μυκτηρίζει την απόκτηση δικαιωμάτων, μεριμνα όμως για να μην της φυγή από τα χέρια τίποτε από όσα της χρειάζονται για να εκμεταλλεύεται οικονομικά και να εξουσιάζει τυραννικά το λαό μας.»

Στο αντιαποικιακό πλαίσιο η στρατηγική της «αυτοκυβέρνησης-ένωσης» (σαν μια μορφή της μετέπειτα ρητορικής του «εφικτού-ευκταίου») έμοιαζε συγκριτικά και με μια έμμεση κίνηση/στροφή της αριστεράς προς τις ανεξαρτησιακές της ρίζες. Η διεκδίκηση της «πλήρους αυτοκυβέρνησης» με την οποία κορυφώθηκε το 1948 η αντιπαράθεση αριστεράς- βρετανών, έγινε σημείο αναφοράς στο λαϊκό επίπεδο με μαζικές αντιαποικιακές και ταξικές κινητοποιήσεις. Κατά την διάρκεια της απεργίας των αμιαντορυχων, λ.χ., το καλοκαίρι του 1948, το σύνθημα «Αυτοκυβέρνηση» συμβάδιζε και ταυτιζόταν έντονα με τα ταξικά συνθήματα ενάντια «στις ξένες μεταλλευτικές εταιρείες».

Η όξυνση μεταφέρθηκε στις αρχές του 1948 και στο ταξικό επίπεδο - όταν οι μεταλλωρύχοι κατέβηκαν σε απεργία τον Γενάρη του 1948, οι δεξιές συντεχνίες ουσιαστικά κάλυπταν τους απεργοσπάστες, ενώ ο ίδιος ο αρχιεπίσκοπος έκανε έκκληση για σπάσιμο της απεργίας. Η αστυνομία πυροβόλησε εκδηλώσεις των απεργών και αυτόνομες ομάδες εργατών χρησιμοποίησαν δυναμίτες και βία ενάντια στην εταιρεία, τις αρχές και τους απεργοσπάστες. Έτσι η πιο δραματική απεργία στην νεώτερη κυπριακή ιστορία έγινε ένα σύμβολο αγώνα, ταξικής και ιδεολογικής αυτονομίας, για την κομμουνιστική αριστερά. Σε εκείνον τον αγώνα, που ένωνε εργαζόμενους και από τις δυο κοινότητες, «η εργατική τάξη» είχε να αντιμετωπίσει τους συντηρητικούς, την εκκλησία αλλά και την αποικιακή διοίκηση. Σε αυτό το πλαίσιο η απεργία βιώθηκε και κωδικοποιήθηκε στην αριστερή κουλτούρα σαν μια επική στιγμή δικοινοτικής ταξικής και αντιαποικιακής σύγκρουσης.

Οι απεργιακές συγκρούσεις συνεχίστηκαν και το φθινόπωρο με την απεργία των κτιστων/οικοδομων. Ταυτόχρονα η αντιπαράθεση πέρασε από τον χώρο της παραγωγής στον χώρο της κατανάλωσης καθώς και οι δυο παρατάξεις κήρυξαν οικονομικό πόλεμο η μια στην άλλη. Η διάχυση της αντιπαράθεσης κορυφώθηκε με την κάθετη ρήξη στην κοινωνία που εκφράστηκε με την δημιουργία παράλληλων σωματείων στις κοινότητες και στις πόλεις. Σε αυτόν τον τομέα η αριστερά βρέθηκε σαφώς υπό επίθεση καθώς η δεξιά απαιτούσε ουσιαστικά να επιβάλει τις δικές της θέσεις για τον

ελληνικό εμφύλιο σαν επίσημες θέσεις των αθλητικών σωματείων – σπρώχνοντας τους αριστερούς στην δημιουργία δικών τους σωματείων.

Τα αποτελέσματα της σύγκρουσης του 1948 ήταν διπλό: από την μια η αριστερά αποκλείστηκε από κάθε μηχανισμό εξουσίας (εκτός από τις τοπικές/δημοτικές αρχές) ενώ από την άλλη η κυπριακή αριστερά οικοδόμησε από τα κάτω, μια παράλληλη κοινωνία «λαϊκών οργανώσεων» η οποία λειτουργούσε σαν ένα είδος θεσμικής θεμελίωσης της αυτονομίας της αριστεράς από την ηγεμονική κουλτούρα. Τέτοια φαινόμενα ιστορικών μορφών παράλληλης κοινωνίας από οργανώσεις της εργατικής τάξης δεν είναι άγνωστα στην ιστορία του εργατικού κινήματος. Εκφράζουν, για να το θέσουμε με τους όρους του ιταλού θεωρητικού Α. Γκραμσι, μορφές αντι-ηγεμονικής συγκροτήσης/οργανώσης απέναντι στην κυρίαρχη κουλτούρα και πολιτική. Και αυτή η θεσμική αυτονομία της αριστεράς της επέτρεπε να κινείται οργανωμένα τις επόμενες δεκαετίες για να διεκδικά τους στόχους της και τις στρατηγικές της συμμαχίες. Η απεργία των μεταλλωρύχων λ.χ. μπορεί να μην πέτυχε τους στόχους της αλλά η ένταση της (και η ύπαρξη της αριστεράς σαν εν δυνάμει ελκυστικού πόλου για ευρύτερα λαϊκά στρώματα) οδήγησε σε λίγα χρόνια στην υιοθέτηση των αιτημάτων των αριστερών συντεχνιών όχι μόνο από τις δεξιές συντεχνίες αλλά και από την κυβερνητική πολιτική.

Σε αυτό το νέο πλαίσιο η αριστερά ολοκλήρωσε και την διαδικασία οργανωτικής συγκρότησης με το ξεκαθάρισμα των ιδεολογικών-πολιτικών της συνόρων. Ο Φ. Ιωάννου αντικαταστάθηκε το 1949 από τον Εζεκία Παπαϊωάννου ο οποίος πλαισιωνόταν από δυο στελέχη που έβγαιναν από τις συντεχνίες, τον Α. Φάντη και τον Α. Ζιαρτιδη. Ταυτόχρονα η αριστερά έκλεινε και τα σύνορα της προς τον κεντρώο φιλελεύθερο χώρο υιοθετώντας μια πιο κομματική γραμμή στις υποψηφιότητες για τις δημοτικές εκλογές του 1949. Η πιο γνωστή αλλαγή αυτής της περιόδου ήταν η στροφή του ΑΚΕΛ σε ένα είδος αδιάλλακτου ενωτισμού ο οποίος έμοιαζε με ένα είδος ανταγωνισμού με την εκκλησία. Η στροφή από την «αυτοκυβέρνηση-ένωση»/ «πλήρης αυτοκυβέρνηση» (και την εγκατάλειψη των προσπαθειών για εκδημοκρατισμό μέσω ενός νέου συντάγματος) στο «ένωση και μόνο ένωση» έχει αποδοθεί από αρκετούς συγγραφείς στην συμβουλή του Ν. Ζαχαριάδη προς την αντιπροσωπεία του ΑΚΕΛ που επισκέφθηκε την «κυβέρνηση των βουνών» το 1948. Ο Α. Φαντης, όμως, έχει ορθώς υποδείξει ότι, θεσμικά, η εγκατάλειψη της αυτοκυβέρνησης είχε γίνει ντε φάκτο μήνες πριν την επίσκεψη στα βουνά. Ο ενωτισμός της νέας ηγεσίας του ΑΚΕΛ είχε στρατηγικές διαστάσεις - ήταν μια κίνηση για την συγκρότηση ενός πλατιού ανταποικιακού μετώπου (οι θέσεις του ΑΚΕΛ λ.χ. για την ένωση συνοδεύονταν πάντα από μια σειρά άλλων αντί-ιμπεριαλιστικών θέσεων - όπως για την αποστρατικοποίηση της Κύπρου).

Σε αυτό το πλαίσιο η ηγεσία της αριστεράς έδωσε σαφή έμφαση στις προσπάθειες συνεργασίας με τα στρώματα που είχαν συσπειρωθεί γύρω από την εκκλησία. Η εκκλησία, βέβαια, παρέμεινε άντρο του αντί-κομμουνισμού και η εθναρχία αρνείτο οποιαδήποτε συνεργασία με το ΑΚΕΛ. Στις αποστολές αντιπροσωπειών στο εξωτερικό λ.χ. πήγαιναν 2 αποστολές - εκείνη της εθναρχίας και εκείνη της αριστεράς. Ο νέος αρχιεπίσκοπος ωστόσο, ο Μακάριος ο ΙΙΙ, είχε δώσει σαφή δείγματα για την πρόθεση του να γίνει ένας αρχιεπίσκοπος στο στυλ του Λεοντίου - τόσο στην αποδοχή όσο και στην ανταποικιακή έμφαση. Η πρώτη θεαματική κίνηση του Μακάριου, το 1950, πριν καν εκλέγει αρχιεπίσκοπος, ήταν να υιοθετήσει την εισήγηση της αριστεράς για συλλογή υπογράφων για την ένωση - η συλλογή υπογραφών ήταν μια από τις συνηθισμένες πολιτικές πρακτικές της αριστεράς. Παρά τα ανοίγματα, ωστόσο, ο Μακάριος επέμενε να έχει απόλυτο έλεγχο της κατάστασης και κρατούσε φυσικά την αριστερά εκτός εθναρχικού συμβουλίου. Χαρακτηριστικό, όμως, της σχετικής αποκλιμάκωσης της έντασης ήταν η ενοποίηση των 2 ποδοσφαιρικών ομοσπονδιών (της αριστερής και της δεξιάς) το 1953 και η προσπάθεια του ΑΚΕΛ για δημιουργία ψηφοδελτίων ενότητας (με έμφαση τώρα πια στην ενότητα με άξονα τον ανταποικιακό αγώνα) στις δημοτικές του 1953.

Αυτή η στροφή του ΑΚΕΛ σήμαινε ουσιαστικά ότι το κόμμα και το κίνημα που το περιέβαλε είχαν αρχίσει να υποστέλλουν την σημαία της εσωτερικής κοινωνικής σύγκρουσης για ένα πλαίσιο πολιτικής που αυξανόμενα εστίαζε στις διεθνείς συγκυρίες. Αυτή η μετατόπιση (που έκφραζε τις δυναμικές της εποχής της ευρύτερης ανόδου του ανταποικιακού κινήματος) προκάλεσε την αντίδραση μερίδας της ιστορικής ηγεσίας και στελεχών που πίστευαν ότι εσωτερική (ταξική, πολιτική και πολιτιστική) εκμοντερνιστική αντιπαραθεση με την δεξιά, έπρεπε να είναι το ίδιο σημαντική με τις εξωτερικές διαστάσεις. Η τροτσκιστική άκρα αριστερά διαφώνησε ανοικτά από το 1948-49. Το 1952 μια ομάδα ηγετικών στελεχών του ΑΚΕΛ αποβλήθηκαν και ολοκληρώθηκε έτσι η μετάβαση σε ένα συγκροτημένο, πιο γραφειοκρατικό, και συμπαγές κόμμα. Η επιστολή παραίτησης του Αδάμ Αδάμαντος, τότε, ήταν χαρακτηριστική των τάσεων που διαφωνούσαν με την νέα πορεία του κόμματος. Και αυτές οι τάσεις δεν εξαφανίστηκαν με την αποχώρηση της ιστορικής ηγεσίας – ο Αδάμαντος κατέβηκε σαν ανεξάρτητος υποψήφιος στις δημοτικές του 1953, ενώ για ένα διάστημα η εφημερίδα «Φως» (στην οποία εργάζονταν ο Φ. Ιωάννου) λειτουργούσε και σαν «άλλη αριστερή φωνή». Αλλά η έκφραση τους ήταν πια δύσκολη σε ένα πλαίσιο όπου η αριστερά σαν κίνημα και «παράλληλη κουλτούρα», ήταν ήδη υπό επίθεση και η ηγεσία που έλεγχε πια τους εσωτερικούς μηχανισμούς τόνιζε την «ενότητα» (και την κομματική συνοχή/πειθαρχία). Έγραφε ο Αδάμαντος το 1952 για την γραμμή της ένωσης (σαν «στρατηγική ενότητας») που υιοθέτησε η νέα ηγεσία:

«Υποθεσωμεν-είπα- ότι κι εγώ αφήνω τις επιφυλάξεις μου και κατεβαίνω σ'ένα παραφρόνα αγώνα. Ποιο θα είναι το αποτέλεσμα; Θα κάμει η μοναρχοφασιστική κυβέρνηση της Ελλάδας το αιματοβαμμένο μας πουκάμισο σημαία και θα διεκδικήσει με σθένος το αίτημα του λαού μας; Ασφαλώς όχι...(..) Αλλά θα συγκινηθώ μήπως η εδώ εθναρχοκεκκοφροσυνη; Θα ήταν πολύ αφελές και να το πιστέψει κανείς. Θα περάσουν ίσια ίσια από τον τόπο που εμολυνεν έναν όργανο της Σοβιετίας και διεβαλεν τον αδιάβλητο τους -έστω και ανύπαρκτον- αγώνα...(..)

Κάτω από αυτές τες συνθήκες – επρόσθεσα- σήμερα δεν είμαι διατεθειμένος να πειθαρχήσω σε ανόητα και ανεδαιφικά συνθήματα και να θυσιάσω ουδέ το μικρό μου δακτυλάκι.»

Υπήρχε όμως και μια άλλη διάσταση που άρχισε να εμφανίζεται σαν σημαντική – το ζήτημα της τ/κ κοινότητας. Η συμμετοχή χιλιάδων τ/κ στις συντεχνίες και ιδιαίτερα στις μεγάλες απεργίες της περιόδου 41-48 δημιούργησε σαφώς ένα δεσμό ιστορικής συνείδησης. Το 1947 άρχισαν προσπάθειες για έκδοση ειδικών συντεχνιακών εντύπων που να απευθύνονται στους τ/κ – και σε αυτό το πλαίσιο κυκλοφόρησε η εφημερίδα Emekci 1948. Όμως ταυτόχρονα η τ/κ κοινότητα είχε αρχίσει από την δεκαετία του 1940 να συγκροτείται σε αντιδιαστολή με τον ε/κ ενωτικό εθνικισμό. Η προσπάθεια, κατά συνέπεια, της νέας ηγεσίας του ΑΚΕΛ να προσεγγίσει τις συντηρητικές μάζες της ε/κ δεξιάς στα πλαίσια της στρατηγικής της «ενότητας» προκαλούσε νέα ρήγματα τόσο στο εσωτερικό του κινήματος όσο και στην κοινωνία ευρύτερα. Αλλά όπως θα έλεγε και ο Μαρξ «οι άνθρωποι φτιάχνουν την ιστορία τους αλλά όχι κάτω από συνθήκες της δικής τους επιλογής.»

Η αριστερά την δεκαετία του 50

Η νέα δυναμική που εμφανιζόταν τόσο παγκόσμια όσο και τοπικά εκραγήκε τον Δεκέμβρη του 1954 όταν ο ΟΗΕ απέρριψε και πάλιν αίτηση για συζήτηση του κυπριακού. Σε εκείνες τις εκδηλώσεις οι απεργίες και διαδηλώσεις της αριστεράς βρέθηκαν στον ίδιο δρόμο με τους εθνικόφρονες (κατά κύριο λόγο μαθητές) που κινητοποιούσε η εθναρχία. Για την αριστερά, ωστόσο, η εκδηλώσεις του Δεκέμβρη εκτός από τα θετικά της ανταποικιακής ενότητας είχαν και μια προβληματική διάσταση: την εμφάνιση αντιτουρκικών συνθημάτων. Η αριστερά είχε ήδη προχωρήσει το 1952 στην σύσταση ειδικού γραφείου της ΠΕΟ για τους τ/κ (και υπήρχε μια σαφής άνοδος στην συμμετοχή τ/κ στα συντονιστικά όργανα των συντεχνιών) ενώ το 1955 κυκλοφόρησε η εβδομαδιαία τ/κ αριστερή εφημερίδα, Inkilapci.

Όταν εκδηλώθηκε η ΕΟΚΑ η αντίδραση της αριστεράς ήταν έντονη – χρησιμοποιώντας και εκφράσεις της τότε πολιτικής αντιπαράθεσης («βαρελοττα», «ψευτοδιγενήδες») που μετά αποσύρθηκαν. Οι ανησυχίες που υπήρχαν οξύνθηκαν όταν δημοσιοποιήθηκε το φυλλάδιο που βρέθηκε στο πλοiάριο «Άγιος Γεώργιος» (και το οποίο ήταν ουσιαστικά το πρώτο φυλλάδιο της ΕΟΚΑ) το οποίο καλούσε «τους κομμουνιστές» να παραμείνουν αμέτοχοι και να αποδεχτούν την ηγεσία του αντί-αποικιακού αγώνα από την νέα ένοπλη οργάνωση της εθναρχίας. Το ΑΚΕΛ είχε ήδη τοποθετηθεί για την ανάγκη «ενιαίου μετώπου» (ενώ η εθναρχία επέμενε στο μονοπώλιο της ηγεσίας του «αγώνα» - κάτι που η ΕΟΚΑ διεκδικούσε και ένοπλα) και τακτικές αγώνα με άξονα την κινητοποίηση/«συμμετοχή του λαού». Στην ουσία διεξάγονταν τότε δυο ανταποικιακοί αγώνες – της ΕΟΚΑ και της αριστεράς. Σύμφωνα μάλιστα με τα βρετανικά αρχεία οι κινητοποιήσεις της αριστεράς στις πόλεις ήταν σαφώς μαζικότερες από αυτές της εθναρχίας/ΕΟΚΑ την περίοδο 1955-59.

Αν και ήταν σαφές ότι το ΑΚΕΛ δεν εμπλεκόταν στην ένοπλη στροφή του ανταποικιακού κινήματος, οι βρετανοί θεώρησαν ότι ήταν η ευκαιρία να το ξεφορτωθούν – ήδη μετά από την αποτυχημένη προσπάθεια καταστολής του 1945 υπήρχαν σε αποικιακές αναφορές εκτιμήσεις ότι η επίθεση έπρεπε να εστιαστεί στο ΑΚΕΛ. Έτσι το Δεκέμβριο του 1955 η βρετανική αποικιακή διοίκηση συνέλαβε 135 ηγετικά στελέχη της αριστεράς και κήρυξε παράνομο το ΑΚΕΛ και συνδεδεμένες οργανώσεις η έντυπα/εφημερίδες - συμπεριλαμβανομένης και της τ/κ İnkilapçı. Όμως αυτήν την φορά, μετά την εμπειρία του 1945, δεν κηρύχθηκαν παράνομες οι συντεχνίες και ούτε φυσικά το δίκτυο των τοπικών συλλόγων που συγκροτούσαν την αριστερά σαν μια «παράλληλη κοινωνία». Οι βρετανοί ήταν σαφείς στην ανακοίνωση της απαγόρευσης ότι θεωρούσαν το ΑΚΕΛ υπεύθυνο για το κλίμα της υπονόμευσης που είχε αγγίξει τώρα και νομιμόφρονα τμήματα του πληθυσμού.

«Είναι αυτοί (οι κομμουνιστές) οι οποίοι ανέπτυξαν ολοκληρον τον μηχανισμό «αγώνος» εναντίον της καθεστηκυίας τάξεως – τας μαζικας διαδηλώσεις, τας πολιτικας απεργίας, την αναγραφή συνθημάτων, την στασιαστικην προπαγάνδα και τα υπερμεγέθη υπομνήματα. Το γεγονός ότι μεγάλη μερις του πληθυσμού δέχεται τώρα την βία (..) οφείλεται κυρίως εις αυτούς.»

Όμως ενδεχομένως να υπήρχε και ένας πιο συγκεκριμένος άμεσος στόχος: λίγες βδομάδες μετά οι βρετανοί έκλεισαν και την ανεξάρτητη εφημερίδα «Εμπρός» του Σ. Αγγελίδη (η οποία έκφραζε την αριστερά) λόγω της κριτικής που ασκούσε στον Μακάριο για την στάση τους στις συνομιλίες. Αλλά όπως έγινε και το 1949 όταν απαγορεύτηκε η κυκλοφορία του «Δημοκράτη», η αριστερά, απλά, προχώρησε στην έκδοση νέας εφημερίδας, την «Χαραυγή».

Η εξορία του Μακάριου και η αρχή των δικαιοδικών συγκρούσεων το 1956 φαινόταν να επιβεβαιώνει τις ανησυχίες της αριστεράς. Όμως στα πλαίσια της στρατηγικής της ενότητας αλλά και της συγκίνησης που προκάλεσαν οι θάνατοι στελεχών της ΕΟΚΑ, το 1957 το ΑΚΕΛ έκαμε αυτοκριτική για τους χαρακτηρισμούς του Απρίλη του 1955 – διατηρώντας, ωστόσο, την βασική του θέση ότι η ένοπλη στροφή του ανταποικιακού αγώνα ήταν λάθος και οδηγούσε σε αδιέξοδα όπως φαινόταν ήδη από την δικαιοδική σύγκρουση.

Το καλοκαίρι του 1957 η ΕΟΚΑ στράφηκε αποφασιστικά ενάντια στην αριστερά – τον Αύγουστο οι επιθέσεις ενάντια σε αριστερούς και χώρους των «λαϊκών οργανώσεων» εντάθηκαν εκφράζοντας ίσως και το γεγονός ότι είχε πια αρχίσει να διαφαίνεται ότι η Κύπρος όδευε σε λύση ανεξαρτησίας. Στις αρχές του 1958 οι επιθέσεις άρχισαν να παίρνουν την μορφή συντονισμένης εκστρατείας εκφοβισμού. Στις 21 Ιανουαρίου σε μια νύχτα δολοφονήθηκαν 2 αριστεροί σε δυο χωριά της ανατολικής Κύπρου. Ο Γρίβας ήταν σαφής για τους στόχους της επίθεσης:

« Ενδείκνυται να τους (τους κομμουνιστές) εξωντωσωμεν ως πολιτικην οντότητα, ώστε να μην είναι πλέον υπολογίσιμος δυνάμενη δια των αποφάσεων της να επηρεάζει το εθνικον ζήτημα, όπως συνέβαινε μέχρι τούδε.» (Επιστολή στον μητροπολίτη Άνθιμο, 25/1/1958)

Τον Μάιο οι αντικομμουνιστικές επιθέσεις κορυφώθηκαν και στις 2 κοινότητες καθώς οι τ/κ εθνικιστές εξαπέλυσαν το δικό τους πογκρόμ ενάντια στους τ/κ αριστερούς. Η πρωτομαγιά του 1958 ήταν ουσιαστικά τελευταία πρωτομαγιά της δικοινοτικής αριστεράς. Οι ε/κ αριστεροί αντέδρασαν έντονα και εμφανίστηκαν ρήγματα (ξανά – όπως και το 1948 με τις απεργίες) ανάμεσα στην κομματική ηγεσία και την ευρύτερη κουλτούρα της αριστεράς. Η ηγεσία και ο κομματικός μηχανισμός είχαν πάρει σαφή θέση ότι η στάση της αριστεράς έπρεπε να είναι η «ενότητα» και άρα η μη απάντηση στις «προκλήσεις». Στο λαϊκό επίπεδο, ωστόσο, ομάδες αριστερών αντέδρασαν όπως η «κόκκινη φρουρά» το 1930 και οι απεργοί του 1948 – διεκδικώντας με την βία τον σεβασμό στο «λαϊκό κίνημα/αγωνιστές». Σε ένα φυλλάδιο της περιόδου που κυκλοφόρησε στο Βαρωσι αναφέρεται χαρακτηριστικά:

«..σήμερα, ύστερα από τόσα γεγονότα, κτυπήματα, φοβέρες και δολοφονίες, μια νέα οργάνωση με τίμιους αγωνιστές είναι έτοιμη να πολεμήσει στήθος με στήθος δια να εξαναγκάσει την δεξιά να πάψει να στέλλει τους τραμπούκους της και να υβρίζει, και να κτυπούν και να δολοφονούν τίμιους αγωνιστές...

(..) Για αυτό ας μελετήσουν σήμερα γιατί αλλιώς θα είναι αργά. Για κάθε δάκτυλο που θα χάνει ένας τίμιος λαϊκός αγωνιστής πρέπει και θα ξεκαθαρίζουμε δέκα και θα δίνουμε και φωτιές ακόμα στα καταστήματα τους, για να μάθουν να σέβονται τον λαό.»

Ο Παπαϊωάννου καταγράφει ότι δέχτηκε φοβερή πίεση λόγω της άρνησης της ηγεσίας να δεχτεί να εξοπλιστούν οι αριστεροί σε μερικά χωριά, ενώ η οργή στις πόλεις εκφράστηκε έντονα με απεργίες, διαδηλώσεις αλλά και συγκρούσεις.

Η επίθεση της δεξιάς όμως δεν ήταν καθολική (και αυτό ήταν το σημείο στο οποίο εστίαζε η ηγετική ομάδα και ο κομματικός μηχανισμός): μια μεγάλη μερίδα της δεξιάς δεν ακολούθησε την στρατηγική του Γρίβα - ιδιαίτερα όταν τα εγκλήματα έφτασαν στο επίπεδο βαρβαρότητας του πετροβολισμού μέχρι θανάτου του Σάββα Μενοικου στην αυλή της εκκλησίας του Λευκονοϊκού. Ακόμα και ο Μακάριος παρέμβηκε από την εξορία. Ήδη το μέλλον ήταν σαφές. Μετά και από το δικοινοτικό αιματοκύλισμα του καλοκαιριού (που ακολούθησε το ιδεολογικό αιματοκύλισμα της δικοινοτικής αριστεράς τον Μάιο), ο Μακάριος αποδέχτηκε τον Σεπτέμβρη του 1958 την ανεξαρτησία. Η ιστορική θέση της αριστεράς από το 1920 δικαιωνόταν την ίδια ακριβώς στιγμή που η αριστερά βίωνε την πιο αιματηρή προσπάθεια καταστολής της. Και αυτή η καταστολή για την τ/κ αριστερά ήταν σαφώς πιο έντονη και οδήγησε τους τ/κ αριστερούς στην εξορία, την ημιπαρανομία και την σιωπή/λογοκρισία.

Στις εκλογές του 1959-60 η αριστερά ακολούθησε την δυαδική γραμμή που είχε αναπτύξει μέσα από την ιστορική της εμπειρία: αυτονομία-ενότητα. Στις προεδρικές κατέβηκε με υποψήφιο τον Ιωάννη Κληριδη. Ανκαι η θέση της αριστεράς περιείχε και μια κριτική για την εγκατάλειψη της ένωσης, η ουσία της θέσης της ήταν η ημιτελής μορφή της από-αποικιοποίησης. Και η υποψηφιότητα του Κληριδη, του κεντρώου φιλελεύθερου πολιτικού που είχε ταυτιστεί με τους αγώνες για την αυτοκυβέρνηση το 1947, ήταν μια σαφής υπόμνηση. Σε εκείνες τις εκλογές η αριστερά κατέγραψε τα ιστορικά της κομματικά ποσοστά (γύρω στο ένα τρίτο των ε/κ ψηφοφόρων) τα οποία θα διατηρήσει με εκπληκτική συνέπεια τις επόμενες δεκαετίες. Στις βουλευτικές, αντίθετα, το ΑΚΕΛ ακολούθησε την γραμμή της «ενότητας» αποδεχόμενο να πάρει μόνο 5 έδρες στα πλαίσια μιας συμφωνίας με το Πατριωτικό Μέτωπο – το κόμμα – διάδοχο σχήμα της ΕΟΚΑ. Διότι πέρα από τα κομματικά του ποσοστά το ΑΚΕΛ και η αριστερά (οι αριστερογενείς ψηφοφόροι) κάλυπταν και μια μερίδα του κέντρου – όπως έδειξαν και οι εκλογές του 1970 αλλά και οι προεδρικές εκλογές από το 1988 και μετά.

Αλλά αυτό είναι μέρος μιας άλλης ιστορικής περιόδου.

Επιλεγμένη Βιβλιογραφία

- Ατταλίδης Μιχάλης, Τα Κόμματα στην Κύπρο [1878 - 1955], στο «Κυπριακά 1878-1955», Έκδοση Δήμου Λευκωσίας, 1986.
- An Ahmet, Μια Επισκόπηση του Παρελθόντος και Παρόντος της Τουρκοκυπριακής Αριστεράς, στο *Εξ Υπαρχης*, τ. 47-51.
- Βατυλιωτης Χαράλαμπος (Βατης), Μερικά Επίκαιρα Πολιτικά Ζητήματα, 1931 - αναδημοσίευση: *Εντός των Τειχών*, τ. 39 - 40, 1989 (Στο κείμενο σαν συγγραφέας αναφέρεται ο «Νίκος Κλεομένης», το οποίο θεωρείται ψευδώνυμο του Βατη)
- Βαρνάβα Παντελής, Παλεύοντας για την Ζωή (αναμνήσεις βετεράνων), έκδοση ΠΕΟ, Λευκωσία, 1990.
- Βαρνάβα Παντελής, Τα Μεταλλεία της Κύπρου, έκδοση ΠΕΟ, Λευκωσία, 1993.
- Βαρνάβα Παντελής, Κοινοί Αγώνες Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων, Λευκωσία, 1997.
- Γραικός Κώστας, Τα Οκτωβριανά και το Κ.Κ.Κ., Λευκωσία, 1994.
- Ιωάννου Γρηγόρης, Αγροτικές Κολλεκτιβες στην Κύπρο. Εστιάζοντας σε ένα Υβρίδιο της Ύστερης Αποικιακής Περιόδου, 2006, Επετηρίδα Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών.
- Ιωάννου Φιφης, Έτσι Άρχισε το Κυπριακό, στα Αχνάρια μιας Δεκαετίας (1940 - 1950), Εφ. *Απογευματινή*, Μάρτης-Αύγουστος 1976. Ολόκληρο το κείμενο εκδόθηκε σε βιβλίο σε δυο εκδόσεις: Από τις εκδόσεις IMME Intercollege το 2004 έγινε η έκδοση με τίτλο «Ο Φιφης Ιωάννου, η Αριστερά και το Κυπριακό», επιμ. Νίκος Περιστιανής. Η έκδοση περιλαμβάνει και επιπρόσθετα στοιχεία, συνεντεύξεις και αναλύσεις για τον Φιφη και την αριστερά. Από τις εκδόσεις Φιλίστωρ εκδόθηκε το ίδιο κείμενο το 2005 (σε επιμέλεια Γαβριήλ Παπα) με στοιχεία από τα «Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας» για τις σχέσεις ΑΚΕΛ-ΚΚΕ.
- Κακουλλη Λουκά, Αδάμ Αδάμαντος: το Αηδόνι της Αμμοχώστου, Λευκωσία, 2002.
- Λεφκη Γιάννης, Οι Ρίζες: Ιστορική Μελέτη, Λεμεσός, 1984.
- Κατσιαουνης Ρολανδος, Η Διασκεπτική, 1946 - 1948, Έκδοση Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών, Λευκωσία, 2000.
- Loizos Peter, Αλλαγές στην Δομή της Κοινωνίας, στο «Κυπριακά 1878-1955», Έκδοση Δήμου Λευκωσίας, 1986.
- Μαχλουζαριδη Παναγιώτη, Κύπρος 1940 - 60, Ημερολόγιο των Εξελίξεων, Λευκωσία, 1985.
- Παναγιώτου Αντρέας, Συνοριακές Εμπειρίες: Ερμηνεύοντας τον Πατριωτισμό της Κυπριακής Αριστεράς, στο *Το Πορτοκαλί της Κύπρου* (επιμ. Ν. Τριμικλινιοτης), εκδ. Νήσος, Αθήνα, 2005.
- Παπαϊωαννου Εζεκίας, Ενθυμήσεις από την Ζωή μου, Πυρσός, Λευκωσία, 1988.
- Παιονιδη Πανικου, Ανδρέας Ζιαρτιδης: Χωρίς Φόβο και Πάθος, Λευκωσία, 1995.
- Πουμπουρη Μιχάλης, Μέρες Δοκιμασίας, Λευκωσία, 1993.
- Σερβα Πλουτης, Ευθύνες, τόμος Α, εκδ. Γραμμή, Αθήνα, 1985.
- Σερβα Πλουτης, Όταν Ήμασταν Παιδιά..., Λευκωσία, 1993.
- Φάντη Ανδρέας, Η Διασκεπτική, Λευκωσία, 1993.
- Φάντη Ανδρέας, Από τον Λαο..με τον Λαο..για τον Λαο, Λευκωσία 1997.

Χρειάζεται Τούρκικη Μετάφραση, Χρειάζεται Αγγλική Μετάφραση, κοινωνιολογικά (Ιστοσελίδα), Ηλεκτρονικά Άρθρα, Δεκαετία 2010-2019, 2015, Απροσδιόριστη Τοποθεσία

From:

<https://movementsarchive.org/> - Κυπριακό Κινηματικό Αρχείο
Cyprus Movements Archive
Kıbrıs Sosyal Hareket Arşivi

Permanent link:

<https://movementsarchive.org/doku.php?id=el:digital:sociological:cycommunism>

Last update: 2025/10/09 17:15

